

HERCZEG JÁNOS*

Jövőkép a gyorsuló emberi reprodukció és a fogyasztói társadalom torzulásának tükrében

I. Globális megatrend: népesség-növekedés, gazdasági és környezeti változások

A népesség drámai növekedése, a gazdasági és környezeti változások kimerítik a természeti erőforrásokat. A jelenleg is zajló kedvezőtlen változások hatása, összeadódva 2030 körül drámai társadalmi-szociális-gazdasági feszültséget eredményezhet.¹ „A mohó társadalmi elit-rétegek túlhajszolt fogyasztása miatt összeomolhat a civilizáció. Ezt modellezi a társadalom- és természettudományokat összefogó kutatás, amelyet az amerikai Nemzeti Társadalom- és Környezetkutató Szintézisközpontban (SESYNC) végzett egy matematikus, egy politikatudományi és egy időjárás- és klímamodellezéssel foglalkozó kutató. Az elemzés szerint a globális ipari civilizáció összeomolhat a következő évtizedekben a természeti erőforrások fenntarthatatlan kiaknázása, valamint a szegények és gazdagok között egyre szélesebbre nyíló szakadék miatt.”²

„S.Motesharrei, J.Rivas és E.Kalnay abból indult ki, hogy komoly aggodalmak övezik a népességnövekedést és a természeti erőforrások felhasználását, már csak azért is, mert jól tudjuk az elmúlt ötezer év történelméből, hogy egy-egy civilizáció összeomlását évszázadokig tartó gazdasági, népességbeli és szellemi hullámvölgy követi. A három szerző szerint a nagy történelmi összeomlások közös jellemzője a környezetterhelés, illetve az anyagi javak egyenlőtlen eloszlása volt. Tanulmányuk arról szól, hogy egy négy egyenletből álló, egyszerűsített modellel vizsgálják az összeomlás lehetséges forgatókönyveit. Az egyenletek az elit és a közemberek számának, valamint a természeti erőforrások és a felhalmozott vagyon alakulását írják le az általuk kidolgozott dinamikus ember-természet modellben (HANDY)”.³ „Marxnak igaza volt”, 144 évvel ezelőtti híres megállapítását idézte Nouriel Roubini, aki a 2008-as gazdasági világválságot is megjósolta: „A tőkések a munkásosztályt egyre több és több drága áru, épület és techni-

* Professor Emeritus, Dr.med. et jur., MTA orvostudomány doktora

¹ <http://www.kpmg.com/global/en/issuesandinsights/articlespublications/future-state-government/pages/resource-stress.aspx>

² <http://www.origo.hu/idojaras/20140317-tulfogyasztas-civilizacio-katasztrofa-osszeomlashoz-vezethet-az-esztelen-fogyasztas-egy-nasa.html>

³ <http://www.sesync.org/sites/default/files/resources/motesharrei-rivas-kalnay.pdf>

ka megvásárlására fogják buzdítani. Ezzel együtt arra ösztönözve őket, hogy egyre több drága hitelt vegyenek fel mindaddig, amíg a hitelek visszafizethetetlenekké válnak...”⁴

II. Az egyre többet birtokolni akarás, a kapzsiság kultúrája

Franz Segbers, a marburgi egyetem professzora szerint égető feladat lenne a kapzsiság megfékezése, amely egykor bűn volt, ma a gazdaság motorja. „Az osztalékközpontúság annak politikája, hogy a kockázatot áthárítsák a foglalkoztatottakra. A nyereség-hajhászás erkölcsi elvvé emelkedett. Ezzel módszeresen leépítenek minden erkölcsi gátlást a mások kárára történő egyéni gazdagodással kapcsolatban. A tőke és a munka közös bevetésével kigazdálkodott érték azonban egyáltalán nem a részvényesek magánvagyonára, hanem mindazok tulajdonára, akik a vállalkozás értékkeremtésében részt vettek. Ha a munkatársaktól elragadják a megteremtett érték őket megillető részét, és a részvényesek és topmenedzsment között osztják szét, akkor ez a rablás egy fajtája, ez a kapzsiság etikája.”⁵ Szerinte vissza kell térni a vallások filozófiai és etikai hagyományaihoz. A kapzsiságot, amely mértéktelenül gazdagodik mások rovására, ismét annak kell nevezni, ami – vagyis bűnnek.

III. Az emberi szaporodás problémái

Thomas R. Malthus (1766-1834), könyvében (*Trial on the Principle of the Populations*) kifejtette elméletét a népességnövekedésről, miszerint a népesség mértani, a természeti erőforrások csak számtani haladvány szerint növekednek.⁶ Három önszabályozó mechanizmust írt le (éhínség, háború, járványok) amelyek akadályozzák a túlszaporodást. *Malthus* a világ összeomlását jósolta, ha az emberiség nem kezdi meg a születések számának korlátozását. *Malthus* a „negatív fékek”, a késői házasság és a „házasságon belüli önmegtartóztatás” szükségességét jelölte meg. *Malthus* szerint az alsó osztályok termékenysége a fő probléma, őket szerette volna a negatív fékek használatára rávenni (civilizálni). A negatív fékek (az önkorlátozás) révén szerinte elkerülhető, hogy a pozitív fékek (a szegénység, a járványok és éhínség) induljanak be.

Napjainkban az Egészségügyi Világszervezet adatai szerint a világon naponta 100 millió szexuális aktus 910.000 fogamzást eredményez, ezzel sajnos együtt jár 356.000 szexuális úton átvitt bakteriális és vírusfertőzés is. A fogamzások 50%-a nem tervezett, 25%-a biztosan nem kívánt. Naponta 150.000 nem kívánt terhesség megszakítására kerül sor, ezek egyharmadát veszélyes módszerekkel és nem biztonságos feltételek mellett végzik, emiatt naponta 500 nő veszti életét. További 1.370 nő azért hal meg naponta,

⁴ http://www.magyarhirlap.hu/velemenymarx_es_az_o_igaza.html ; http://live.wsj.com/video/roubini-warns-of-global-recession-risk/C036B113-6D5F-4524-A5AF-DF2F3E2F8735.html?mod=WSJ_hpp_mpvidcar_1#!C036B113-6D5F-4524-A5AF-DF2F3E2F8735

⁵ <http://www.gerlo.hu/kommunizmus-vita/segbers.html>

⁶ MALTHUS, THOMAS: *Tanulmány a népesedés törvényéről*. In: SEMLYÉN ISTVÁN (szerk.): *A népességrobbanás és az egyke*. Bukarest, Kriterion, 1982.

mert terhes, vagy éppen szült. Számosan éppen csak megússzák ezt a halált, így nem kerülnek-e szomorú statisztikába.

Míndezeneken felül naponként 25.000 csecsemő és 14.000, egy-négy éves korú kisgyermek halálát is számon tartják a világstatisztikák. Napjainkban a Földgolyó lakói számolhatnak azzal, hogy minden 12 újszülött közül egy nem éri meg első születésnapját, és minden 8 közül egy nem fogja megérni az 5. születésnapját. Ha az anya gyermekének születése után rövidesen meghal, akkor csecsemőjének mindössze 5%-nyi esélye marad a túlélésre. Minden évben ezrével hálnak meg gyermekek szerte a világon, a hiányos, kezdetleges családtervezési gyakorlat miatt, mert a szülések túl gyorsan, láncszerűen követik egymást, vagy túl sok gyermeke születik egy házaspárnak, esetleg az anya túl fiatal, vagy túl idős ahhoz, hogy gyermeke életben maradhasson. Az emberi szaporodással kapcsolatosan számolnunk kell még súlyos egészségkárosodásokkal, sőt az élet esetleges elvesztésével is. *Azt mondhatjuk, hogy a terhesség olyan sajátos biológiai jelenség, amely magában hordozza súlyos szövődmények, esetenként a halál lehetőségét is.*

Az emberi szaporodás fő terheit a két nemet illetően egyenlőtlenül főként a nők viselik, és az anyák erőfeszítésétől függ újszülöttjeik, gyermekeik életben maradása. A legtöbb, szexuális úton terjedő betegség következményei súlyosabbak a nők számára, mint a férfiak szempontjából, ugyanakkor a nők fogamzásgátlási erőfeszítése háromszorosát teszi ki a férfiakénak, és viselniük kell az egyes módszerek potenciális veszélyeit is. Az esetleges meddség szociális és lelki következményei is inkább sújtják a nőket, a kezelés veszélyei is rájuk hárulnak. Napjainkban, hazánkban is széleskörű gazdasági változások zajlanak, a reprodukciós életkorban levő nőket és családjukat a jövedelmi-árviszonyokban viharos sebességgel zajló átrendeződés kedvezőtlenül érintheti, ha nem kapnak nagyobb szerepet az őket közvetlenül érintő politikai döntések formálásában.

A nők a világ legtöbb pontján az emberi jogok tekintetében, szociális és gazdasági helyzetükben is hátrányban vannak, társadalomban elfoglalt helyük szoros összefüggésben van *reprodukciós egészségükkel*. A tudatos családtervezés biztosíthatja számukra az önrendelkezés szabadságát, a tragédiáktól mentes életvezetést, társadalmi helyzetük javítását. Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) szerint az egészség a teljes fizikai, mentális és szociális jólét állapota, nem csupán a betegség hiánya. Ehhez hasonlóan a *reprodukciós egészség* lehetővé teszi a tudatos emberi szaporodást, úgy, hogy az a nők és magzataik számára biztonságosan zajlik, csecsemőik életben maradnak, és egészségesen felnőnek. A párok szabályozni képesek szaporodási terveiket, anélkül, hogy saját egészségüket kockára tennék, és megszabadulnak a szexuális úton terjedő betegségektől is.

A családtervezés a nagyon fiatal, vagy időskorúak terhességeinek csökkentésével, a terhességek közötti szünetek növelésével hozzájárul a gyermekek egészségügyi, fejlődési esélyeinek javításához. A *tudatos családtervezés* tehát nem a születések számának korlátozását, hanem a párok reprodukciós célkitűzéseit segít megvalósítani, így a család egészségét is szolgálja.

A család hagyományosan „*shock-absorber*”-ként, lengéscsillapítóként működik, a gazdasági élet „kilengéseit” felfogja, csillapítja, és így stabilizálja a társadalmi, gazdasági folyamatokat. Éppen ezért, a nők jogainak biztosítása, a család egységének, társadalmi helyzetének, szerepének támogatása, új gazdasági erőforrásként szerepelhet. A nők sok tekintetben még ma is hátrányos helyzetben vannak még az iparilag fejlett országokban is, neveltetésüket, továbbtanulásuk lehetőségeit, jövedelmi viszonyaikat il-

letően. A nők fentiekkel kapcsolatos jogainak biztosítása, magasabb szintre emelése alapvető jelentőségű a társadalmi stabilitás biztosítása szempontjából is.

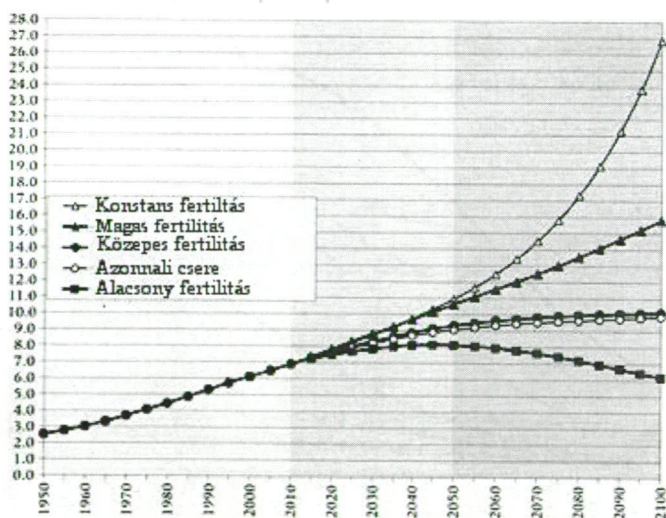
IV. A világ népességének megállíthatatlan szaporodása

A világ népessége napjainkban 7.037 milliárd (US Census Bureau, 2012.03.12), 1959-ben hárommilliárd ember élt a Földön, 1999-re ez duplájára nőtt. „A Föld túlnépesedési problémája azért áll fent, mert annak ellenére, hogy a halálozási és születési ráták az egész világon csökkennek és a családok átlagos mérete egyre kisebb, az első népesség-robbanás gyorsabban megy végbe, mintsem hogy egyszerűen meg lehetne állítani. Az emberi népesség 1800 körül elérte az 1 milliárd főt. A második világháború után 1945 körül a népesség elérte a 2 milliárdot. Jelenleg 7 milliárd ember él a világon. A Föld népessége 2040-re meg fogja haladni a 9 milliárdot. Tízezer nemzedék kellett ahhoz, hogy az emberi népesség elérje a 2 milliárd főt. Azután egyetlen nemzedék élete során 2 milliárdról 7 milliárdra nő a népesség.”⁷

1. Demográfiai perspektíva a XXI. évszázadban

A XXI. században a demográfiai perspektívát a következő két ábra szemlélteti (1. és 2. ábra).

1. ábra

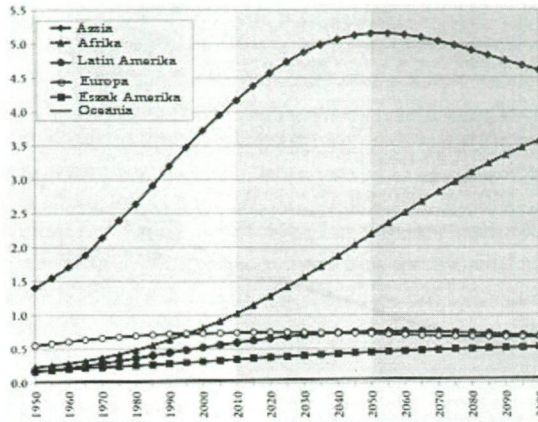

Népesség előrejelzés, 1950-2100 (milliárd)⁸

⁷ Túlnépesedés <http://hu.wikipedia.org/wiki/T%C3%BAln%C3%A9pesed%C3%A9s>

⁸ Forrás: Population and Development Review 37(2) 407-411, June 2011.

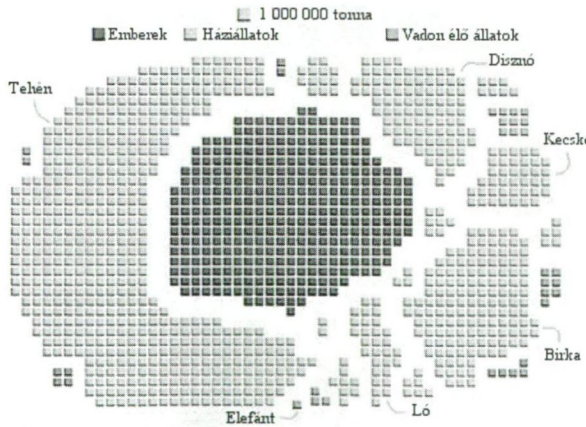
2. ábra

Népesség előrejelzés, területi eloszlás 1950-2100 (milliárd)⁹

A világ népessége évente Mexikó méretű ország lélekszámával (89 millió) gyarapodik. Ez kimeríti a természeti erőforrásokat (élelmiszerek, víz, tűzifa, olaj, tiszta levegő). Ezen a bolygón másodpercenként három gyermek születik, ugyanakkor Afrikában egyes felmérések alapján naponta 20.000 kisgyermek hal meg betegségek, vagy éppen az élelem hiány miatt. Az emberi szaporodás a fejlődő világban fékezhetlenné vált, ráadásul ezt a folyamatot számos további probléma is kíséri. Így a XXI. században a demográfiai perspektívák fontosabb jelentőséggel bírnak, mint valaha. Ezekre az összefüggésekre, problémákra fel kell hívni a jövő generációjának a figyelmét, hiszen leginkább őket fogja érinteni ez a fenyegető helyzet. Ráadásul nemcsak az emberiség tömege nőtt meg óriási, mértékben, hanem az emberek által tartott állatok száma is (3. ábra).

3. ábra

Emlősök a Földön (súly szerint)¹⁰

⁹ Forrás: Population and Development Review 37(2) 407-411, June 2011.

A szaporodási ütemből levonható az a következtetés, hogy 1980-ban a Föld lakóinak 26%-a fejlett, ipari országokban élt, 2000-re ez a szám 21%-ra csökken (World Bank) és a következő évszázad végére 13%-ra zsugorodik. A népesség szaporodási üteme a fejlődő országokban azt eredményezi majd 2025-re, hogy a jelenlegi 873 millió szaporodóképes életkorú nők száma megkétszereződik. Egyes országokban a növekedés évi 4%, Etiópia népessége jelenleg 60 millió, ez 170 millióra nőhet 2050-re. India megelőzi majd Kínát, 550 millióval nőhet a jelenleg 1 milliárdnyi lakossága. Pakisztán megháromszorozhatja lélekszámát 142-ről 350 millióra. Ha nem javul a születésszabályozás, akkor a Föld lakossága 10.5 milliárd lesz 2050-ben, és ebből 7.7 milliárd ember irtózatos szegénységben, nyomorúságban fog élni, friss ivóvíz nélkül, éhínséggel és betegségekkel sújtva.¹¹

2. Európában napjainkban „demográfiai tél” van, mi várható világméretekben 2030-ig?

Bár az orvostudomány megoldotta a fogamzásgátlás, születésszabályozás egyes kérdéseit, még sincs előrelépés a fenyegető „túlszaporodást” illetően. Óriási a tudományos előrehaladás az emberi szaporodás területén az alább részletezettek szerint, mégsem következett be a kívánt kedvező változás a fejlődő világban. a) Ötven éve lehet és van szex reprodukció nélkül (fogamzásgátló tabletták felfedezése), de nincs áttörés világméretekben a korszerű családtervezés területén. b) Két évtizede van reprodukció szex nélkül (asszisztált reprodukció, „lombikbébi”). c)

Most már lehetséges reprodukció az emberi szaporodási életszakasz extrém végpontján túl is (60 év feletti terhessege és szülése). d) A világon 137 millió pár nem használ fogamzásgátló szert, eszközt, pedig szeretné időzíteni gyermekei születését. e) Sok pár szeretne gyermeket, de ez szerteágazó okok miatt nem ez sikerül (WHO, 2009).

Európában napjainkban „demográfiai tél” van, egy nő/1.4 gyermek. Ezt azért is nehéz megérteni, mert még jómódú családokban is hasonlóan kevés gyermek születik. Krisztus előtt több mint egy évszázaddal a görög történész *Polybius* keserűen írt a görög születések számának csökkenéséről, a megoldást az erkölcsi váltásban látta „a gyógyír saját magunkban van” A demográfiai „lejtő” ökonómiai stagnáláshoz és végül Róma győzelméhez vezetett a görög városállamokban Krisztus előtt 146-ban.¹² A 2030-ig készített globális előrejelzés szerint a fő hajtóerők, a szegénység csökkentése, a globális közép-osztály megerősödése, az oktatás és az egészségügy javítása, a BRIC (Brazília, Oroszország, India, Kína) erősödése együtt a MINT-el (Mexikó, Indonézia, Nigéria, Törökország), a demográfiai változások („szürkülő társadalmak, élelmiszerhiány, ivóvízhiány, energia-hiány). Ökonómiai, politikai és a technológiai fejlődés alakítja majd az előbbi tendenciákra adott globális válaszlehetéseket. Több lehetséges „forgatókönyvet”

¹⁰ Forrás: <http://xkcd.com/1338/>

¹¹ World Population Prospects. Population Division, Department of Economic and Social Affairs of the United Nations The 2000 Revision. KAISER FERENC: *A túlnépesedés és globális biztonsági kihívásai I. és II.* Nemzet és biztonság : bizt.pol., 2011. (4. évf.) 8. sz. 27–36. pp. és 9. sz. 15–27. pp.; http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/kaiser_ferenc-a_tulnepesedes_es_globalis_biztonsagi_kihivasai.pdf

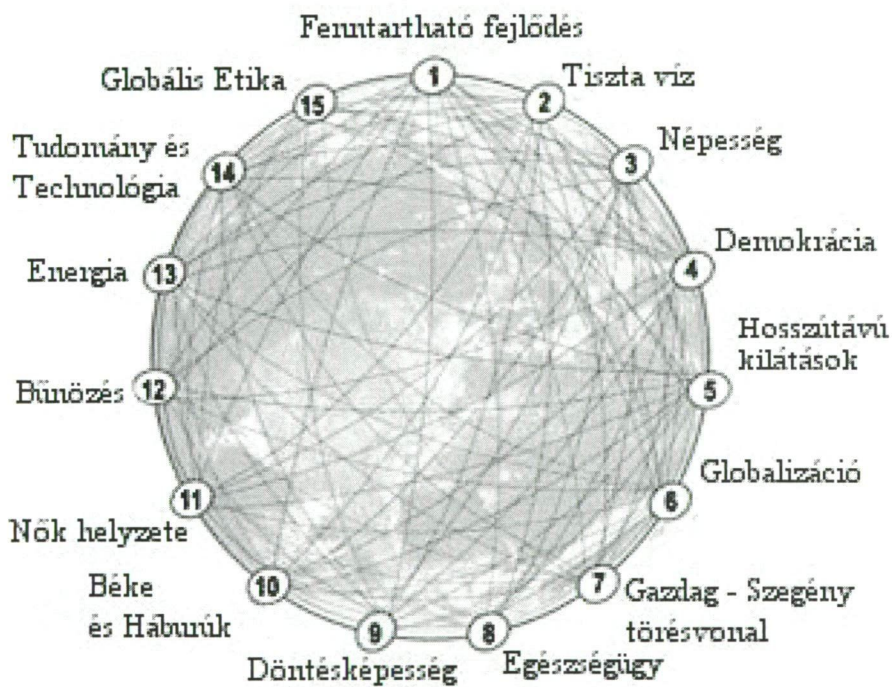
¹² MOSHER, STEVEN W.: *Europe as We Know It is Dying. What Will Follow the Winter of Western Civilization?* Weekly Briefing 2013 (v15) URL <http://www.pop.org/content/europe-we-know-it-dying>

mutatnak be, amelyek között sajnos „meglepetések” is találhatóak, ha globális járványok ütnek ki, ha hirtelen klímaváltozások lépnek fel, vagy ha Kínában visszahúzó politikai változások indulnak be. A bemutatott „alternatív világok 2030-ban” között van nagyon borúlátó előrejelzés, van egy optimista scenario, és két „közepes világgép”.¹³

V. A világméretű kihívások, amelyekkel szembe kell néznünk

A világméretű kihívásokat a 4. ábra foglalja össze:

4. ábra

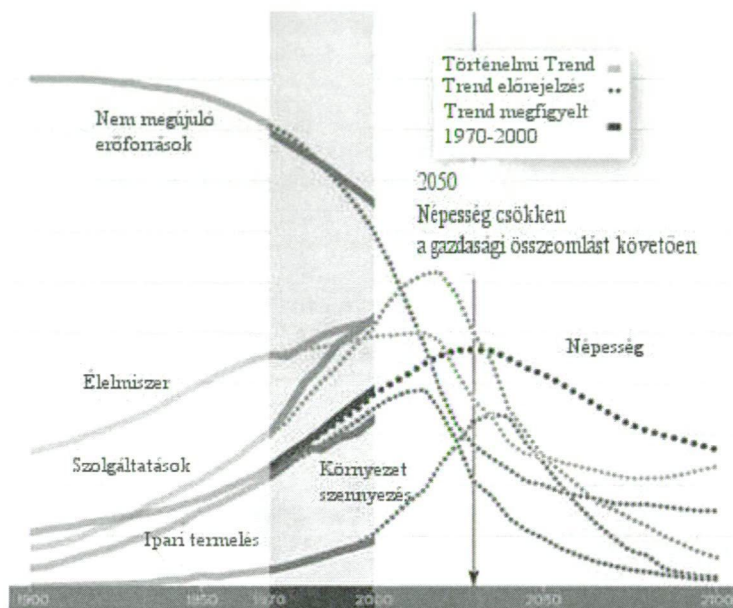
Világméretű kihívások¹⁴

¹³ Global Trends 2030: Alternative Worlds a publication of the National Intelligence Council, december 2012, NIC 2012-001, ISBN 978-1-929667-21-5, 39, no. 1 (Mar 13): 175-179] <http://www.dni.gov/index.php/about/organization/national-intelligence-council-global-trends>; <http://www.popcouncil.org/publications/pdr.asp#/latest>

¹⁴ Forrás: The Millenium Project; www.millennium-project.org; <http://www.millennium-project.org/millennium/2011SOF.html>

A demográfiában és a gazdaságban a történelmi trendeket és a 2030 körüli fordulópon-
tot az 5. ábra mutatja:

5. ábra

Történelmi trendek¹⁵

VI. Mit lehet tenni a kilátások javítása érdekében?

Tovább kell vizsgálni a folyamatosan nyugtalanító kérdést, hogy a tudományos erőfeszítések ellenére (WHO, ENSZ, Világbank és más szervezetek), miért nem sikerül átütő eredményt elérni a szaporodási ütem csökkentésére a fejlődő világban. Lehetséges, hogy "adminisztratív szabályozott reprodukció" lenne a megoldás, mint Kínában? A fejlett világban, Európában csökkent a fertilitás, ugyanakkor a társadalmak "szürkülnek" az idősek növekvő aránya miatt, ez az irány is fenntarthatatlan. Gyér népesség ellenére is lehetett sikereket elérni, példa erre számos kis ország például Hollandia, de különösen Anglia geopolitikai története, a kis szigetország, nem túl sűrű lakosságával, akkora birodalmat tudott kiépíteni, ahol "soha nem ment le a nap". Manapság már ilyen sikert nem lehetne elérni, más folyamatok zajlanak, gyorsan szaporodó népességek folyamatos immigrációja révén 2100-ban Európa történelme fordulóponthoz érkezhethet.¹⁶ Nemzeti szinten jobban érvényre kell juttatni a családtervezési programokat, a családok erősítését, mindezeket segíteni, támogatni kell kormány szinten is. Nemzetközi poron-

¹⁵ Forrás: <http://dingo.care2.com/pictures/causes/uploads/2012/04/limits-to-growth-graph-e1333902023878.jpg>

¹⁶ MOSHER 2013; D'AGOSTINO, JOSEPH A.: *Interviews with Vatican Leaders: Suicide of the West?*, PRI Review 2006 (v16) 5. September/October; <http://www.pop.org/content/interviews-with-vatican-leaders-suicide-1357>

don harcolni kell az integrált szexuális-reproduktív-egészség programok érvényre juttatásáért, segíteni kell a fejlődő világ országainak felzárkózását ezen a területen.¹⁷

Végül érdemes idézni *Csikszentmihályi Mihály* gondolatait, arról, hogy a fogyasztói társadalom, a fogyasztás nem vezet boldogsághoz. „Csikszentmihályi híres 'flow' elméletének egyik központi gondolata, hogy az emberek magas fokú örömet, intenzív boldogságélményt általában nem olyankor élnek át amikor passzívan (fogyasztóként) viselkednek, hanem olyankor amikor figyelmüket, pszichikai energiáikat egy kihívást jelentő feladat megoldására koncentrálják. Egy tevékenység nem attól válik örömtelivé hogy a tevékenység során mit kapunk, sokkal inkább attól, hogy mi magunk milyen energiákat, figyelmet, elköteleződést adunk bele.”¹⁸ A mai világban a mohó társadalmi elit tagjainak a mások rovására hajszolt mértéktelen fogyasztás helyett erre kellene váltaniuk.

¹⁷ Climate change and family planning: least-developed countries define the agenda (Leo Bryant, Louise Carver, Colin D Butler, Ababu Anage) *Bulletin of the World Health Organization* 2009; 87:852-857. doi: 10.2471/BLT.08.062562; <http://www.who.int/bulletin/volumes/87/11/08-062562/en/>

¹⁸ http://hu.wikipedia.org/wiki/Fogyaszt%C3%B3i_t%C3%A1rsadalom; http://www.ted.com/talks/mihaly_csikszentmihalyi_on_flow?language=hu